

Problem ludzkiej godności w katolickiej nauce społecznej na przykładzie myśli Franciszka Janusza Mazurka

ANDRZEJ OCHMAN

Uniwersytet Opolski

Opole

ORCID: 0000-0003-0180-6789

STRESZCZENIE

Człowiek i życie społeczne wymagają norm, do których mogą się odnosić w sposób pewny. Trendy i światopoglądy szybko się zmieniają, następują kolejno jedno po drugim. Wartością trwałą i niezmienną, na którą wskazuje Janusz Franciszek Mazurek, jest ludzka godność. Mazurek jest przedstawicielem szkoły lubelskiej, który z pojęcia godności uczynił centralny temat swojej naukowej refleksji. Jest to dla niego wartość ontyczna człowieka, która staje się normą odniesienia w ocenie wszelkich działań człowieka i względem niego. Omawiając tę problematykę, odnosi się do szerokiej perspektywy, sięgając m.in. do dokumentów międzynarodowych, myśli filozoficznej czy katolickiej nauki społecznej.

Słowa kluczowe: Franciszek Janusz Mazurek, prawa człowieka, prawa ludzi pracy, godność człowieka, katolicka nauka społeczna

* * *

Problematyka ludzkiej godności jest podejmowana w refleksji międzynarodowej, wewnątrzpaństwowej, przez różne dyscypliny naukowe, w tym przez katolicką naukę społeczną. Jej wybitnym przedstawicielem był Franciszek Janusz Mazurek (1933–2003), przedstawiciel szkoły lubelskiej. Zagadnienie ludzkiej godności należało do podstawowych pojęć jego naukowej refleksji. Na szczególną uwagę w tym względzie zasługuje książka *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*¹, w której „podjął się usystematyzowania tego zagadnienia z punktu widzenia filozoficzno-antropologicznego oraz filozoficzno-prawnego w prawie międ-

¹ Franciszek Janusz Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka* (Lublin: KUL, 2001).

dzynarodowym i nauce Kościoła”². Do tego pojęcia nawiązywał często, odnosząc się do niego z różnych perspektyw: społecznej, gospodarczej czy politycznej. Ludzka godność stała się pojęciem uzasadniającym podmiotowe traktowanie człowieka, w odróżnieniu od rzeczy, które mają swoją cenę i są wymienne³.

1. Normatywność ludzkiej godności

Częścią życia jednostkowego, a także społecznego, są wartości. Jedne mogą być zależne od indywidualnych zapatrywań, wpływu konkretnej kultury czy sytuacji gospodarczej i politycznej, ale są takie wartości, które zawsze powinny być traktowane jako niezmiennie, uniwersalne i obiektywne, których nie wyznacza żadna forma upodobania. Wśród tych wartości doniosłą rolę odgrywa pojęcie ludzkiej godności. F.J. Mazurek podkreśla, że nikt, nawet wola ludu, nie decyduje o tym, że ktoś jest osobą, o tym decyduje sam fakt egzystencji, do której przypisana jest godność. Jest ona podstawą normatywną postępowania względem człowieka, gdyż, jak autor powtarza za Adamem Rodzińskim, godność to po prostu osoba jako wartość, godność jest tożsama z osobą⁴. Godność wyznacza ontyczną rangę człowieka, jest właściwością każdej ludzkiej istoty⁵. „Godność osoby ludzkiej to po prostu sama osoba jako wartość naczelną, pierwszą i pierwowzór wszystkich innych wartości oraz ich sprawdzian”⁶.

Godność może być różnie rozumiana. Jedni (m.in. Pico della Mirandola, M. Ossowska, N. Luhmann) traktują ją jako formę doskonałości wytworzoną w trakcie działania wartościowego moralnie i utrwalonego w osobowości. Zatem osiąga się ten rodzaj godności poprzez wychowanie, pracę nad sobą, relacje z innymi, wierność wobec obranych wartości. Taką

² Krzysztof Orzeszyna, rec. „Franciszek Janusz Mazurek, Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin 2001”, *Roczniki Nauk Prawnych* 13, nr 2 (2003): 279.

³ Franciszek Janusz Mazurek szerokiego omówienia pojęcia godności dokonał w: „Pojęcie godności człowieka. Historia i miejsce w projektach Konstytucji III Rzeczypospolitej”, *Roczniki Nauk Prawnych* 6 (1996): 5-41.

⁴ Franciszek Janusz Mazurek, „Integralne rozumienie praw człowieka podstawą personalistycznego porządku gospodarczego”, *Zeszyty Naukowe KUL*, nr 1-2 (1996): 53; Adam Rodziński, „Osoba, moralność, kultura”, (Lublin: KUL, 1989), 32.

⁵ Franciszek Janusz Mazurek, „Wolność czy sprawiedliwość – fałszywa alternatywa?”, *Roczniki Nauk Społecznych* 24, nr 1 (1996): 64; tenże, „Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna”, *Roczniki Nauk Społecznych* 21, nr 1 (1993), 261; Tenże, „Uniwersalizm i integralność praw osoby ludzkiej”, w *Prawa człowieka – idea czy rzeczywistość. V tydzień społeczny* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Askon, 1998), 56-57; Tenże, „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne jako reguły w działalności gospodarczej”, *Roczniki Nauk Społecznych* 34, nr 1 (2006): 26.

⁶ Tenże, „Miejsce fundamentalnej normy moralności i norm moralnych jako reguł w dziedzinie gospodarczej”, *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy* 8 (2006): 65; Tenże, „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne”, 28.

godność się zatem nabywa, a więc można ją także utracić. Określamy ją jako godność osobowościową lub kulturową. Jest jednak zupełnie inny rodzaj godności, który prezentowany jest przez Mazurka, a także przez takich autorów, jak J. Messner, J. Maritain, A. Rodziński czy T. Styczeń. W takim rozumieniu godność jest wartością ontyczną, więc wrodzoną i niezbywalną. Posiada ją każdy człowiek bez względu na warunki zewnętrzne⁷. Mazurek określa w tej perspektywie godność przez pojęcia rozumu, sumienia i wolności. Poprzez fakt bycia człowiekiem jednostka posiada owe trzy właściwości, których nie może się ani wyzbyć, ani być ich przez kogokolwiek pozbawiona. Tak rozumiana godność to godność osobowa (godność osoby, godność człowieka, godność bytu ludzkiego) i dotyczy każdego człowieka⁸. Wyrazem tego jest zapis w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*: „Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w swej godności”⁹. Godność jest zatem podstawową wartością, co potwierdzają nie tylko dokumenty o charakterze uniwersalnym, ale także regionalnym, choć czasem jedynie pośrednio poprzez uznanie tych pierwszych.

Z ontycznego charakteru ludzkiej godności wynikają jej przymioty: wrodzoność, niezbywalność, trwałość i powszechność, a nadto jest to wartość centralna i absolutna, a tym samym zobowiązująca¹⁰. Dzięki godności człowiek zajmuje wyróżniającą pozycję w świecie przyrody i życiu społecznym. Nie może być on środkiem do celu, ale musi być traktowany jako cel sam w sobie¹¹. Godność jest zatem – jak podkreśla Mazurek – „powinnościurodna” w stopniu kategoriycznym¹², toteż „osobę ludzką należy afirmować dla niej samej”¹³. Idąc za Karolem Wojtyłą, twierdzi, że osoba ludzka jest nor-

⁷ Tenże, „Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe czy jałmużna państwowa?”, *Ethos*, nr 4 (1995): 44; Tenże, „Godność osoby ludzkiej jako wartość”, 266; Tenże, „Godność człowieka a prawa człowieka”, *Roczniki Nauk Społecznych* 8 (1980): 29-31; tenże, „Uniwersalizm i integralność praw”, 57; Tenże, „Wkład Stolicy Apostolskiej w ochronę praw człowieka do wolności sumienia i wolności religijnej w Konferencjach Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE i OBWE)”, *Roczniki Nauk Społecznych* 36, nr 1 (2008): 59.

⁸ Tenże, „Wkład Stolicy Apostolskiej w ochronę praw człowieka”, 59; Tenże, „Godność człowieka a prawa”, 29-31; Robert Andrzejczak, „Księża Profesora Franciszka Mazurka koncepcja praw człowieka”, *Roczniki Nauk Prawnych* 20, nr 1 (2010): 103-104.

⁹ Organizacja Narodów Zjednoczonych, „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka”, art. 1, dostęp 19 grudnia, 2019, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

¹⁰ Franciszek Janusz Mazurek, „Luki i braki konsekwencji w koncepcjach praw człowieka”, w *Kultura i prawo. Podstawy jedności europejskiej*, red. Józef Krukowski, Otto Theisen (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1999), 296; tenże, „Od mitów do renesansu praw społecznych człowieka”, *Człowiek w kulturze* 11, (1998): 121; tenże, „Godność człowieka a prawa”, 39.

¹¹ Tenże, „Wolność pracy, przedsiębiorczość, uczestnictwo”, (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1993), 6.

¹² Tenże, „Integralne rozumienie praw człowieka podstawą”, 54.

¹³ Tamże, 54; Tenże, „Wolność czy sprawiedliwość”, 65.

mą personalistyczną¹⁴, co jest wyrazem ontycznej wartości osoby czerpanej z godności¹⁵. Dlatego pośród wielu zasad życia społecznego – jak np. dobra wspólnego, pomocniczości, prawdy, solidarności – jedynie zasada ludzkiej godności i miłości posiadają charakter absolutny. Wszystkich innych zasad nie wolno rozpatrywać w oderwaniu od tych powyższych, zwłaszcza dwóch ostatnich, gdyż są wszystkie względem nich korelatywne¹⁶.

Godność ludzka jest jedna, istnieje jednak wiele jej uzasadnień. Zdaniem autora, tylko jednak te koncepcje, które uznają ją jako wartość wrodzoną, niezbywalną, obiektywną, uniwersalną i absolutną, chronią prawidłowo jednostkę¹⁷.

W odniesieniu do godności – zdaniem Mazurka – możemy wyróżnić dwa typy norm zaczerpnięte z etyki: *norma normas*, czyli norma którą jest sama ludzka godność, oraz *norma normata* rozumiana jako reguła postępowania inspirowana przez godność¹⁸. „Wyodrębniamy zatem personalistyczną normę moralności z norm moralnych jako reguł. Pierwsza, centralna norma moralności jest jedna i wskazuje, że należy szanować każdą osobę, nawet własną. Normy-reguły moralne natomiast, a jest ich wiele, są także obiektywne i uniwersalne. Wskazują one, w jaki sposób ją szanować, afirmować, chronić”¹⁹.

Mazurek powtarza za austriackim prawnikiem, Alfredem Verdrossą, że zasada ludzkiej godności, a także związana z nią zasada praw człowieka należą do *ius cogens*. Zgodnie z *Wiedeńską Konwencją o Prawie Traktatów* (1969) *ius cogens* określa się jako „normę przyjętą i uznaną przez międzynarodową społeczność państw jako całość za normę, od której żadne odstępstwo nie jest dopuszczalne i która może być zmieniona tylko późniejszą normą powszechną prawa międzynarodowego mającą ten sam charakter”²⁰. Jest to zatem norma, z którą nie mogą być sprzeczne inne traktaty międzynarodowe. Godność zatem jest, twierdzi autor za francuskim filozofem, Jakiem Maritainem, „metafizyczną wartością absolutną, ponieważ osoba nie jest częścią całości, lecz całością (...). [Owa wartość – A. O.] tkwi w samej strukturze osoby ludzkiej, a nie dopiero przez odniesienie jej do innych osób, społeczeństwa, świata przyrody czy do porządku kosmosu”²¹.

¹⁴ Tenże, „Integralne rozumienie praw człowieka”, 54.; Karol Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, (Kraków: Znak, 1962), 32.

¹⁵ Franciszek Janusz Mazurek, „Uniwersalność praw i obowiązków człowieka”, *Roczniki Nauk Społecznych* 18, nr 1 (1990): 150.

¹⁶ Tamże, 161.

¹⁷ Orzeszyna, rec. „Franciszek Janusz Mazurek, Godność osoby ludzkiej”, 280.

¹⁸ Mazurek, „Uniwersalność praw i obowiązków”, 150.

¹⁹ Tenże, „Miejsce fundamentalnej normy moralności”, 67.

²⁰ Cyt. za: Tenże, *Alfreda Verdrossa i Jacquesa Maritaina koncepcja dynamiczna prawa naturalnego i praw człowieka* (Lublin: Polihymnia, 1999), 44-45.

²¹ Tamże, 55; Tenże, „Godność osoby ludzkiej czy prawo naturalne podstawą praw osoby ludzkiej w ujęciu Jacquesa Maritaina”, *Roczniki Nauk Społecznych* 25, nr 1 (1997): 38-39.

2. Ludzka godność w koncepcji praw człowieka

Godność ludzka jest u Mazurka stałym elementem jego koncepcji praw człowieka. „Uznawanie takich czy innych praw osoby ludzkiej i sposoby korzystania z nich zależą od rozumienia naczelnej wartości – godności osoby ludzkiej”²². Uważa on za J. Maritainem, że „podstawową regułą interpretacyjną praw człowieka jest wrodzona godność osoby ludzkiej, która oznacza, że osoba ze swej własnej natury posiada prawa”²³. Dlatego też wszelkie wartości nie mogą być realizowane bez tej wartości naczelnej. Bez niej rodzą się różnego rodzaju totalitaryzmy, które są zaprzeczeniem wartości człowieka jako takiego²⁴.

Dla uznania i poszanowania praw człowieka nie wystarczy zasada *pacta servanda sunt*, potrzebne są dodatkowe uzasadnienia dla przestrzegania norm praw człowieka. Taką racją jest właśnie ludzka godność – sama wartość osoby ludzkiej. Podmiotem uprawnienia, zaznacza Mazurek, jest zawsze jednostka, która zespolona jest w inne grupy społeczne (rodzinę, grupę zawodową, społeczność lokalną, państwo itd.). Osoba jest zatem wartością centralną, zaś wszelkiego rodzaju społeczności – wartością wtórną, gdyż pełnią wobec jednostki funkcję subsydiarną. Dlatego też wartość systemów polityczno-społecznych powinna być oceniana ze względu na uznawanie i poszanowanie ludzkiej godności, a w efekcie także praw człowieka²⁵.

Pojęcie ludzkiej godności w kontekście praw człowieka oprócz znaczenia filozoficznego czy teologicznego nabiera także wartości prawnej, co miało miejsce szczególnie tuż po II wojnie światowej²⁶. Wyrazem tego stało się miejsce godności w wielu dokumentach wewnątrzpaństwowych i międzynarodowych. W *Karcie Narodów Zjednoczonych* znajdziemy zapis: „My, Ludy Narodów Zjednoczonych, zdecydowane [...] przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość człowieka”²⁷,

²² Tenże, „Koncepcja praw osoby ludzkiej Jacquesa Maritaina i jej wpływ na Powszechną Deklarację Praw Człowieka”, w *Ku prawdzie we wspólnocie człowieka i Boga. Studia dedykowane ks. Stanisławowi Kowalczykowi*, red. Edward Baławajder i in., (Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 1997), 247.

²³ Jolanta Buczińska, „Prawa społeczne w ujęciu Księdza Profesora Franciszka Mazurka”, *Roczniki Nauk Prawnych* 20, nr 1 (2010): 135.

²⁴ Mazurek, „Godność osoby ludzkiej jako wartość”, 265; Tenże, „Miejsce fundamentalnej normy moralności”, 79; Tenże, „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne”, 47.

²⁵ Tenże, „Założenia nowego ładu gospodarki światowej”, *Roczniki Nauk Społecznych* 6 (1978): 218; Tenże, „Prawa człowieka a prawa rodziny”, *Roczniki Nauk Społecznych* 28-29, nr 1 (2000-2001): 105; Tenże, „Ochrona praw człowieka przez międzynarodowe prawo rozwoju. Integralne ujęcie równej suwerenności”, *Roczniki Nauk Społecznych* 12, nr 1 (1984): 90; Tenże, „Problem sprawiedliwości międzynarodowej”, *Roczniki Nauk Społecznych* 4 (1976): 27-28.

²⁶ Tenże, „Luki i braki”, 294.

²⁷ Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Karta Narodów Zjednoczonych*, „Preambuła”, dostęp 19 grudnia, 2019, <http://www.bb.po.gov.pl/Prawa/PNZ/KNZ.pdf>.

zaś w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw”²⁸.

Świadomość przysługującej każdemu człowiekowi godności, zdaniem F.J. Mazurka, posiada charakter dynamiczny. Objawia się ona w coraz pełniejszym wypełnianiu tego pojęcia treścią, która warunkowana jest rozwojem społecznym. Ten dynamizm można zwłaszcza zobaczyć w rozwoju idei praw człowieka, która budowana jest na ludzkiej godności jako podstawie normatywnej²⁹. Prawa te bowiem posiadają te same przymioty, co godność osoby ludzkiej. Zwraca się zatem uwagę w katolickiej nauce społecznej zarówno na uprawnienia, jak i obowiązki jednostki we wszystkich dziedzinach życia: społecznej, gospodarczej, a także politycznej. Takie ukierunkowanie związane jest z personalizmem społecznym, nie pomijając jednak przy tym solidaryzmu³⁰.

Czynniki polityczne i światopoglądowe doprowadziły do tego, że zostały wydane dwa *Pakty Praw Człowieka: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* oraz *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych*. Mimo takiej separacji pewnych grup praw człowieka, to jednak – zwraca uwagę Mazurek – „są one związane tą samą uniwersalną i wrodzoną wartością – godnością osoby ludzkiej”³¹. Już we wstępie obu *Paktów* uznaje się, że prawa w nich zawarte wynikają z ludzkiej godności. Zatem ponad pobudkami ideologicznymi istnieje czynnik będący zwornikiem obu *Paktów*. Mazurek uważa, że ten czynnik nie był jednakże efektem wypracowanego kompromisu, ale został przejęty z filozofii personalistycznej, dla której posiadanie godności jest jednoznaczne z posiadaniem praw człowieka. Tym samym godność staje się także funkcją interpretacyjną dla poszczególnych praw³².

Znajdując podstawę dla praw człowieka w ludzkiej godności, Mazurek, podkreśla dalej, że nie są to prawa przyznawane „człowiekowi przez sprawujących władzę w państwie – nie są swoistego rodzaju jałmużną państwową (...). Mają [rządzący – A. O.] obowiązek uznawać je i chronić”³³, gdyż „prawa człowieka nie są wynikiem umowy społecznej, lecz wszyst-

²⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, art. 1.

²⁹ Andrzejczuk, „Księdza Profesora Franciszka Mazurka koncepcja”, 104; Mazurek, „Godność człowieka a prawa”, 43; Barbara Kunicka-Michalska, rec. „Franciszek Janusz Mazurek. Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II), Lublin 1991”, *Roczniki Nauk Społecznych* 22-23, nr 1 (1994-1995): 385-388.

³⁰ Franciszek Janusz Mazurek, „Henryka Pescha koncepcja solidaryzmu społecznego”, *Roczniki Nauk Społecznych* 5 (1977): 48.

³¹ Tenże, „Od mitów do renesansu”, 113; Tenże, „Integralność praw człowieka”, *Roczniki Nauk Społecznych* 37, nr 1 (2009): 9.

³² Tenże, „Od mitów do renesansu”, 113-114.

³³ Tenże, „Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe”, 42.

kie one wypływają z godności osoby ludzkiej”³⁴. Pojęcie ludzkiej godności zawarte jest w wielu dokumentach państwowych i międzynarodowych, a więc zostało ono wyrażone w języku prawa pozytywnego, a tym samym stało się elementem obligatoryjnego odniesienia w zakresie rozpatrywania praw człowieka³⁵.

Ochrona praw człowieka, zdaniem autora, to nie sztuka dla sztuki, gdyż celem ich proklamowania jest „ochrona osoby ludzkiej ze względu na jej godność”³⁶. Niektórzy próbują rozdzielać prawa człowieka. Podział na grupy czy generacje jest wprawdzie słuszny, ale jedynie dla celów badawczych. Jest to jedynie podział metodologiczny, a nie rzeczywisty, gdyż tworzą one integralną całość ze względu na swoją podstawę – godność ludzką – która jest niepodzielna. Prawa człowieka ponadto posiadają charakter powszechny³⁷. Te ich właściwości – integralność i powszechność – wynikają, zdaniem Mazurka, z samego celu proklamowania praw człowieka, którym jest ochrona ludzkiej godności i umożliwienie rozwoju każdemu człowiekowi³⁸. Tym samym prawa człowieka są względem siebie współzależne, np. bez prawa do wykształcenia trudno mówić o rozwoju społeczno-gospodarczym, a tym samym o warunkach rozwoju człowieka odpowiadających jego godności³⁹.

Godność jest taką wartością, która obejmuje nie tylko niektórych, np. klasy społeczne, ale każdego człowieka; obejmuje ona nie tylko jakiś jeden rodzaj praw, np. wolnościowe, ale wszystkie prawa człowieka. Wprowadzenie w życie międzynarodowe *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* opartej na godności było swoistą rewolucją. Historia pokazuje, że rewolucje z reguły prowadziły do przejęcia władzy przez jedną z grup społecznych. Ta zaś rewolucja dokonuje demokratyzacji wszystkich sfer życia⁴⁰.

3. Godność osobowa podstawą poszanowania praw ludzi pracy

Mazurek zwraca uwagę na encyklikę Piusa XI *Quadragesimo anno* (1931), w której papież podkreśla istnienie nowej prawnej refleksji w której wskazuje się na prawa robotników, będących wynikiem ludzkiej i nad-

³⁴ Tenże, „Wolność czy sprawiedliwość”, 72.

³⁵ Tenże, „Miejsce fundamentalnej normy moralności”, 67.

³⁶ Tenże, „Od mitów do renesansu”, 122; Tenże, „Wolność czy sprawiedliwość”, 67.

³⁷ Tenże, „Uniwersalność praw i obowiązków”, 163.

³⁸ Tenże, „Prawa człowieka a prawa”, 103-104.

³⁹ Tenże, „Popieranie i obrona praw człowieka przez Kościół”, *Roczniki Nauk Społecznych* 12, nr 1 (1984): 11-12; Tenże, „Społeczne prawa człowieka”, *Roczniki Nauk Społecznych* 10, (1982): 211, 217.

⁴⁰ Tenże, „Godność człowieka a prawa”, 21.

przyrodzonej godności⁴¹. Choć oczywiście pierwszą encykliką, która zwróciła uwagę na prawa robotników, był dokument Leona XIII *Rerum novarum* (1891).

Autor wiele miejsca poświęca prawom człowieka, a wśród nich prawom ludzi pracy. Jak wszystkie prawa, tak i te opiera na ludzkiej godności. Wskazuje on, że człowiek nie jest narzędziem pracy i przedmiotem czyichś decyzji, ale podmiotem. Dlatego trzeba zwrócić uwagę na potrzebę demokratyzacji przedsiębiorstw, tzn. dopuszczenie pracowników do udziału w szeroko rozumianym zarządzaniu i zysku⁴². Potwierdzenie dla takiego przekonania odnajdujemy w encyklice *Mater et magistra* Jana XXIII (1961): „ci, którzy codziennie wnoszą do przedsiębiorstwa wkład swej pracy, [nie – A. O.] mogą być sprowadzeni wyłącznie do roli wykonawców, stworzonych do milczącego wypełniania rozkazów, którym nie wolno wysunąć swych życzeń ani wykorzystać swych doświadczeń, lecz którzy skazani są na zupełną bierność nawet wtedy, kiedy podejmowane są decyzje, dotyczące ustalenia warunków ich pracy i kierowania nią”⁴³.

Autor zauważa że wymiar godności w relacji do pracy pojawia się także w *Europejskiej Karcie Społecznej* (1965): „Wszyscy pracownicy mają prawo do poszanowania ich godności w pracy”⁴⁴. Znamienne jest też to, że w *Paryskiej Karcie Nowej Europy* (1990) stawia się w centrum działalności gospodarczej ludzką godność: „Chcemy promować działalność gospodarczą szanującą i chroniącą godność człowieka”⁴⁵.

Godność jest przede wszystkim kryterium oceny pracy w jej wymiarze podmiotowym. Natomiast praca w znaczeniu przedmiotowym to aktywność człowieka w sensie przechodnim. Jest to takie działanie, dzięki któremu przekracza on siebie, przekształcając otaczającą go rzeczywistość. Do tego rodzaju pracy zaliczamy także wszelkie środki produkcji. Natomiast praca w tym pierwszym znaczeniu wprost uczestniczy w ludzkiej godności, dlatego że jest działaniem osoby ludzkiej. Zatem praca jest wartością antropologiczną. Tak rozumiana praca – powtarza Mazurek za

⁴¹ Franciszek Janusz Mazurek, „Prawa człowieka w encyklikach papieża Leona XIII”, *Roczniki Nauk Społecznych* 15, nr 1 (1987): 36; Tenże, „Prawa człowieka a prawa”, 100; Paweł VI, *Octogesima adveniens* (1971), 28.

⁴² Franciszek Janusz Mazurek, „Podmioty prawa do posiadania własności – pluralizm form własności”, *Roczniki Nauk Społecznych* 22-23, nr 1 (1994-1995): 196-197.

⁴³ Jan XXIII, *Mater et Magistra* (1961), p. 92.

⁴⁴ Rada Europy, *Europejska Karta Społeczna*, cz. 1, p. 26, dostęp 19 grudnia, 2019, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19990080067/O/D19990067.pdf>; Franciszek Janusz Mazurek, „Katolicka nauka społeczna w eksplikacji Stefana Kardynała Wyszyńskiego”, w *Pomiędzy etyką a polityką*, red. E. Hałas (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1999), 310.

⁴⁵ Tłum. własne; Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Paryska Karta Nowej Europy*, dostęp 19 grudnia, 2019, <https://www.osce.org/de/mc/39518?download=true>.

Janem Pawłem II – jest dobrem godziwym, czyli takim, które odpowiada ludzkiej godności, wyraża ją i pomnaża, w niej człowiek urzeczywistnia siebie jako człowiek⁴⁶.

„Jeśli ustrój własności nie stwarza możliwości korzystania z prawa do pracy i innych z nim związanych, to należy dokonać jego reformy »pod kątem jak najszerzej rozumianych praw człowieka związanych z jego pracą« – pisze Jan Paweł II w *Laborem exercens*⁴⁷». *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* w art. 17 wśród praw wolnościowych wymienia prawo do posiadania własności, zaś w art. 23 dokument podkreśla prawo do pracy i związanych z nią praw: do wyboru zatrudnienia, odpowiednich warunków pracy, ochrony przed bezrobociem, sprawiedliwej płacy, zapewnienia pracownikowi i jego rodzinie godnych warunków życia⁴⁸. Zdaniem Mazurka te uprawnienia wynikają z prawa używania dóbr ziemskich a więc przysługują każdemu człowiekowi ze względu na równość i prawo każdego do rozwoju⁴⁹. Podkreśla jednak autor, że „usiłowanie realizacji radykalnego egalitaryzmu bez uwzględniania różnic zachodzących między ludźmi i praw wolnościowych prowadzi do negacji równości. (...) [Bez tego byłaby taka równość – A. O.] agresywnym niwelowaniem naturalnych różnic występujących między ludźmi”⁵⁰. Zniesienie nierówności dotyczących wrodzonych lub nabytych cech mogłoby okazać się szkodliwe zarówno dla samej jednostki, jak i dla dobra wspólnego. Istniejące w tej płaszczyźnie nierówności muszą jednak być wciągnięte w przestrzeń społecznej sprawiedliwości⁵¹.

Sytuacje społeczne, gospodarcze czy polityczne ulegają nieustannym zmianom i wraz z nimi pojawiają się nowe problemy. Ich rozwiązań należy szukać – podkreśla Mazurek – w oparciu o niezmienną zasadę ludzkiej godności⁵². Stąd wymogiem jest humanistyczny porządek gospodarczy, który prowadzi do afirmacji ludzkiej osoby. Jest to zatem porządek poszanowania godności, wolności i sprawiedliwości⁵³.

⁴⁶ Mazurek, „Wolność pracy, przedsiębiorczość”, 7-8; Jan Paweł II, *Laborem exercens* (1981), 9; Mazurek, „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne”, 41.

⁴⁷ Mazurek, „Integralne rozumienie praw człowieka podstawą”, 65; Jan Paweł II, *Laborem exercens*, 14.

⁴⁸ Mazurek, „Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe”, 47; Tenże, „Prawa społeczne człowieka w encyklice »Rerum novarum«”, *Roczniki Nauk Społecznych* 19-20, nr 1 (1991-1992): 57.

⁴⁹ Tenże, „Ochrona praw człowieka przez międzynarodowe prawo rozwoju”, 95; Tenże, „Problem sprawiedliwości”, 32.

⁵⁰ Tenże, „Stanowisko Kościoła wobec koncepcji praw człowieka okresu Oświecenia i Deklaracji z XVIII w.”, *Roczniki Nauk Społecznych* 13, nr 1 (1985): 74.

⁵¹ Tenże, „Wolność i równość społeczna”, *Roczniki Nauk Społecznych* 9 (1981): 242.

⁵² Tenże, „Teologiczno-filozoficzny personalizm katolickiej nauki społecznej w ujęciu Stefana Kardynała Wyszyńskiego”, *Roczniki Nauk Społecznych* 31, nr 1 (2003): 48.

⁵³ Tenże, „Wolność czy sprawiedliwość”, 87.

Pracownik wchodzi w relacje z pracodawcą ze swoją godnością i prawami, a tym samym wnosi do tego procesu także godność swojej pracy. Nie jest to zatem jedynie czysty stosunek gospodarczy, ale – podkreśla F.J. Mazurek – jest to także fakt moralny. Konsekwencją tego jest nie tylko priorytet osoby przed rzeczą, ale nadto priorytet godności pracy przed kapitałem⁵⁴. Dlatego autor, idąc za Janem Pawłem II, stwierdza, że sprowadzanie pracownika jedynie do roli źródła dochodu jest grzechem zarówno przeciw jego godności, jak i przeciw podstawowym prawom człowieka⁵⁵.

Mazurek zauważa istniejące błędy w rozumieniu prawa do pracy występujące zwłaszcza w ideologii marksistowskiej i liberalnej. Zawierają one błąd metodologiczny, dokonując utożsamienia źródła prawa pracy z treścią tego prawa albo z jego ochroną. Inny błąd, na który wskazuje autor, to błąd antropologiczny, który za fundament prawa do pracy uznaje urząd gospodarczy albo też instytucje sądownicze, podczas gdy źródłem owego prawa (a także wszystkich pozostałych praw człowieka) jest ludzka godność, która jest od wszystkiego powyższego niezależna⁵⁶: „Wspólny błąd tych ideologii wyraża się także w tym, iż nie dostrzega się w nich charakteru pomocniczego państwa – zasady pomocniczości”⁵⁷.

Model życia gospodarczego, który proponuje katolicka myśl społeczna, opiera się zatem na współwystępowaniu wolności pracy, przedsiębiorczości oraz partycypacji, a to wszystko musi być rozpatrywane w kontekście ludzkiej godności⁵⁸.

4. Rozwój myśli o ludzkiej godności w społecznym nauczaniu Kościoła

Przewodnią myślą społecznego nauczania Kościoła jest poprawna koncepcja człowieka. Idea ludzkiej godności, zdaniem Mazurka, inspirowana była przez chrześcijaństwo i jego naukę o równości wszystkich ludzi. Gdy mowa w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* o duchu braterstwa, to – zdaniem autora – jest to nawiązanie do przykazania miłości, a także do pierwszej chrześcijańskiej gminy opisywanej w *Dziejach Apostolskich*. Wartości głoszone przez chrześcijaństwo stały się wartościami całej ludz-

⁵⁴ Tenże, „Godność osoby ludzkiej czy prawo naturalne”, 57.

⁵⁵ Tenże, „Czy możliwy jest liberalizm katolicki?”, *Roczniki Nauk Społecznych* 24, nr 1 (1996): 233; Jan Paweł II, *Veritatis splendor* (1993), 100.

⁵⁶ Mazurek, „Miejsce fundamentalnej normy moralności”, 72.

⁵⁷ Tenże, „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne”, 38.

⁵⁸ Tenże, „Czy możliwy jest liberalizm katolicki?”, 245.

kości⁵⁹. Świadomość ludzkiej godności wprawdzie była obecna w starożytnej filozofii, jednak dopiero chrześcijaństwo ukazało jej pełny obraz.

W początkach ściśle rozumianego społecznego nauczania Kościoła, a więc począwszy od papieża Leona XIII i jego encykliki *Rerum novarum* (1891), ludzka godność – na co zwraca uwagę Mazurek – rozumiana była jako norma moralna oraz fundament wolności i równości, jednak nie wprowadzano z niej wprost praw człowieka. Papież jednak uznał godność i prawa człowieka za podstawę społecznego porządku. Podniósł ją do rangi zasady życia społecznego. Warto zwrócić uwagę na to, że uczynił to 57 lat przed ogłoszeniem *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (1948)⁶⁰.

Papież Pius XII początkowo nie wyraził bezpośrednio akceptacji dla *Deklaracji*, gdyż nie mówi ona o nadprzyrodzonej godności człowieka i nie wiąże wynikających z niej praw człowieka z prawem Bożym. Jednak, mimo to – zwraca uwagę Mazurek – w swoich przemówieniach z lat 1941-1942 podkreślił, że porządek państwowy i międzynarodowy powinien być oparty na ludzkiej godności i prawach człowieka⁶¹. Dopiero Jan XXIII w *Pacem in terris* (1963) dał wyraz uznania wobec Deklaracji i godności ludzkiej jako źródło praw człowieka⁶², stawiając ją zaraz obok prawa naturalnego jako równorzędne źródła tych praw oraz określając ją jako centralną wartość ogólnoludzką⁶³. Choć, jak zaznacza autor, nie można stwierdzić, że papież w całości zaakceptował *Deklarację*. Zauważył on bowiem, że niektóre punkty dokumentu mogą budzić zastrzeżenia⁶⁴.

Jan XXIII stwierdza jednoznacznie, że ludzka godność jest nie tylko źródłem praw człowieka, ale, co trzeba podkreślić, także jego obowiązków. W swojej encyklice zaznacza, że każdemu prawu odpowiada konkretne zobowiązanie⁶⁵.

Co ciekawe – jak to zauważa Mazurek – papież w encyklice wymienia wprawdzie dwa rodzaje godności, a więc nadprzyrodzoną i naturalną, jednak prawa człowieka wprowadza z tej drugiej. Jan XXIII stwierdza, że życie społeczne musi opierać się na fundamentalnej zasadzie, jaką jest

⁵⁹ Tenże, „Stanowisko Kościoła wobec koncepcji praw człowieka”, 56; Tenże, „Kościół wobec »Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka«”, *Chrześcijanin w Świecie* 56, nr 12 (1983): 244.

⁶⁰ Tenże, „Prawa człowieka w encyklikach papieża Leona XIII”, 40-41; Tenże, „Prawa społeczne człowieka w encyklice »Rerum novarum«”, 60, 64.

⁶¹ Tenże, „Wkład Stolicy Apostolskiej w ochronę praw człowieka”, 46.

⁶² Tenże, „Kościół wobec »Powszechnej Deklaracji«”, 97-98; Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris* (1963), 143-144; Mazurek, „Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe”, 42; Tenże, „Kościół wobec »Powszechnej Deklaracji«”, 245.

⁶³ Mazurek, „Znaczenie i aktualność encykliki Jana XXIII »Pacem in terris«”, *Roczniki Nauk Społecznych* 16-17, nr 1 (1988-1989): 103; Tenże, „J. Maritain koncepcja praw człowieka”, w *Jacques Maritain prekursor soborowego humanizmu*, red. Stanisław Kowalczyk, Edward Baławajder, (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1992), 162.

⁶⁴ Tenże, „Kościół wobec »Powszechnej Deklaracji«”, 246; Jan XXIII, „Pacem in terris”, 144.

⁶⁵ Mazurek, „Integralność praw”, 25.

każdy człowiek w swoim osobowym życiu, czyli w byciu istotą obdarzoną wolną wolą i rozumem. Dopiero dalej dodaje, że spojrzenie na godność z perspektywy nadprzyrodzonej jeszcze bardziej podkreśla jej znaczenie⁶⁶.

Rozróżniając godność naturalną i nadprzyrodzoną, Mazurek jest zdania, że o tej pierwszej stanowi fakt stworzenia człowieka na Boże podobieństwo (wyjaśnienie teologiczne) oraz wyposażenie w rozum, wolność i sumienie (wyjaśnienie filozoficzne). Jeśli idzie o drugi rodzaj godności, a więc nadprzyrodzoną, to stanowi o niej fakt Wcielenia Syna Bożego i dokonanego przez Niego odkupienia⁶⁷.

Autor zwrócił uwagę na myśl Paweł VI, który, pisząc o tym, że Deklaracja jest „jednym z najwspanialszych tytułów do chwały ONZ”⁶⁸, widzi jej wartość przede wszystkim w „uczynieniu godności ludzkiej podstawą praw człowieka”⁶⁹. Papież, zaznacza Mazurek, podkreśla także że wymogiem rosnącej świadomości tej godności jest kształcenie i rozwój kultury. W ten sposób rozwija się świadomość własnej godności, ale też godności przysługującej każdemu człowiekowi. Uświadamia on sobie, że nie występuje w roli przedmiotu, ale podmiotu⁷⁰. Zdaniem autora „chciwość i egoizm nie pozwalają dostrzec godności i praw drugiego człowieka (...), są przyczynami nierówności społecznej i gospodarczej (...). Wychowanie ma pomóc człowiekowi uwolnić się od egoizmu i ma budzić odpowiedzialność za innych”⁷¹.

Mimo pewnej powściągliwości papieża, zdaniem F.J. Mazurka, Kościół zawsze chronił wartość, jaką jest ludzka godność, gdyż między wynikającymi z niej prawami człowieka a Ewangelią zachodzi ścisły związek, a poszanowanie godności to nic innego jak ochrona, popieranie i poszanowanie praw człowieka⁷². Autor powtarza za Janem Pawłem II, że to „głębokie zdumienie wobec wartości i godności człowieka nazywa się Ewangelią”⁷³.

Sobór Watykański II w *Gaudium et spes* zwraca uwagę na dwa fakty. Po pierwsze, że „osoba ludzka jest i powinna być zasadą, podmiotem i celem wszystkich urządzeń społecznych, ponieważ z natury swej koniecznie

⁶⁶ Tenże, „Znaczenie i aktualność encykliki Jana XXIII”, 104; Jan XXIII, „Pacem in terris”, 9-10; Mazurek, „Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe”, 44.

⁶⁷ Mazurek, „Uniwersalność praw i obowiązków”, 150; Tenże, „Prawa człowieka a prawa”, 100; Tenże, „Luki i braki”, 295; Tenże, „Alfreda Verdrossa i Jacquesa Maritaina”, 56; Tenże, „Popieranie i obrona praw człowieka”, 8; Tenże, „Miejsce fundamentalnej normy moralności”, 62-63; Tenże, „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne”, 22-23.

⁶⁸ Tenże, „Kościół wobec »Powszechnej Deklaracji«”, 247.

⁶⁹ Tamże, 247.

⁷⁰ Franciszek Janusz Mazurek, „Prawo do rozwoju. Integralny rozwój osoby ludzkiej”, *Roczniki Nauk Społecznych 11*, nr 1 (1983): 216.

⁷¹ Tamże, 220; Mazurek, „Wolność i równość”, 221.

⁷² Tenże, „Katalog praw człowieka w encyklice »Centesimus annus«”, *Colloquium Salutis 25* (1993): 101; Tenże, „Prawa człowieka w encyklikach papieża Leona XIII”, 34.

⁷³ Jan Paweł II, *Redemptor hominis* (1979), 10.

potrzebuje ona życia społecznego⁷⁴ i, po drugie, w związku z tym „także w życiu gospodarczo-społecznym trzeba uszanować i podnosić godność osoby ludzkiej, pełne jej powołanie i dobro całego społeczeństwa. Człowiek bowiem jest twórcą, ośrodkiem i celem całego życia gospodarczo-społecznego⁷⁵. Ponadto w tym dokumencie znajduje się oddzielny rozdział zatytułowany „Godność osoby ludzkiej⁷⁶, gdzie wskazano na osobę ludzką jako ośrodek życia kulturalnego⁷⁷.

Gaudium et spes jest zgodne z *Powszechną Deklaracją Praw Człowieka* w określeniu elementów opisujących ludzką godność, którymi są: wolność, rozum i sumienie. Choć, jak podkreśla Mazurek, ta zgodność dotyczy aspektu przyrodzonego, gdyż *Konstytucja* podaje także element nadprzyrodzony godności. Nie zawsze też można mówić o jednakowym rozumieniu tych elementów, zwłaszcza wolności⁷⁸.

Mazurek wskazuje dalej, że Sobór wyeksponował w swoim nauczaniu wzrastającą świadomość przysługującej człowiekowi godności. Z tej świadomości wynika dopominanie się o swoją podmiotowość w życiu społeczno-politycznym⁷⁹. Do tej myśli nawiązał papież Paweł VI, mówiąc o partycypacji jednostek w każdym z obszarów swojej egzystencji⁸⁰.

Wielkie znaczenie w rozwoju myśli o ludzkiej godności miał papież Jan Paweł II, który w orędziu do Sekretarza Generalnego ONZ pisał: „jaką podstawę możemy zaproponować jako glebę, na której będą mogły wzrastać prawa indywidualne i społeczne? Bez wątpienia podstawą tą jest godność osoby ludzkiej⁸¹. Mazurek uważa, że dla tego papieża najważniejszym kryterium pozytywnej oceny *Deklaracji* jest uznanie godności jako podstawy praw człowieka. Choć, jak autor zaznacza, nie jest to w *Deklaracji* wyrażone *expressis verbis*, ale już kolejne międzynarodowe dokumenty dotyczące praw człowieka wprost potwierdzają tę prawdę (m.in. *Pakty* z 1966 r., o których mowa była wcześniej)⁸².

Zdaniem Papieża, zwraca uwagę Mazurek, prawa człowieka odpowiadają podstawowym potrzebom człowieka, tzn. że odpowiadają jego

⁷⁴ Sobór Watykański II, „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym »Gaudium et spes«, w *Konstytucje, dekryty, deklaracje* (Poznań: Pallottinum, 2002), 25.

⁷⁵ Tamże, 63.

⁷⁶ Tamże, 12-22.

⁷⁷ Mazurek dokonuje omówienia pojęcia kultury w *Gaudium et spes* w: „Problem kultury w konstytucji »Gaudium et spes«, *Roczniki Nauk Społecznych* 3 (1975): 117-140; wskazuje także na powiązanie między kulturą a ludzką godnością: por. tamże, 117, 120, 123, 125, 134.

⁷⁸ Mazurek, „Godność człowieka a prawa”, 37-39; Tenże, „Uniwersalizm i integralność praw”, 65.

⁷⁹ Tenże, „Stanowisko Kościoła wobec koncepcji praw człowieka”, 54; Sobór Watykański II, „Konstytucja duszpasterska o Kościele”, 26.

⁸⁰ Paweł VI, *Octogesima adveniens*, 22.

⁸¹ Jan Paweł II, „Orędzie do sekretarza generalnego ONZ. Wolność religijna podstawą praw ludzkich”, w *Dzieła zebrane*, t. V (Kraków: Wydawnictwo M, 2007), 286.

⁸² Mazurek, „Godność człowieka a prawa”, 27.

godności oraz ją chronią⁸³. Choć Jan Paweł II, inaczej niż Jan XXIII, który mówił o godności naturalnej⁸⁴ w *Pacem in terris*, wyeksponował bardziej godność nadprzyrodzoną w *Redemptor hominis* (1979) – nazywanej encykliką o godności ludzkiej. Dlatego zaznaczał, że trzeba przekroczyć granicę doświadczenia człowieka w historii, kulturze, twórczości, technice itd. i wejść we wnętrze człowieka, by doświadczyć tego kim sam w sobie jest, że istnienie człowieka osadza się na samym Bogu⁸⁵.

Mazurek zauważa, że promowanie ludzkiej godności dokonuje się m.in. poprzez proklamację praw człowieka⁸⁶. Wyrazem tego, jest stwierdzenie Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax*: „Kościół (...) powołany jest do pracowania na rzecz poszanowania godności człowieka i praw człowieka”⁸⁷.

* * *

Współczesność charakteryzuje się wzrostem poczucia własnej osobowej godności, poczucia znaczenia i wyczulenie na wartość wolności⁸⁸. Potwierdzeniem tych tendencji są słowa z *Octogesima adveniens* (1971): „człowiek postawiony w tych nowych warunkach przejawia podwójną tendencję, i to tym silniej, im bardziej postępuje naprzód jego poznanie świata i wykształcenie: dążenie do równości społecznej i dążenie do udziału w zarządzaniu; oba te dążenia są wyrazem godności i wolności człowieka”⁸⁹.

Godność człowieka należy do pryncypialnych wartości, dlatego chroniona jest w systemie prawa zarówno państwowego, jak i międzynarodowego, nadto poprzez wychowanie, normy moralne, sprawiedliwy porządek społeczno-polityczny i oczywiście społeczne nauczanie Kościoła⁹⁰.

Przysługująca człowiekowi godność nie pozwala na poniżanie go, na traktowanie go jako środka do celu. Każde naruszenie tej wartości prowadzić musi do nazwania każdej formy przemocy i przywrócenia poszanowania godności⁹¹. Wyznacza ona cel całego ładu społeczno-prawnego i ustala w nim miejsce człowieka. Mazurek zaznacza, że rozstrzyga to problem relacji jednostki do państwa. Porządek państwowy jest bowiem dla

⁸³ Tamże, 24.

⁸⁴ Jan XXIII, *Pacem in terris*, 48: „Wszyscy ludzie są sobie równi, jeśli idzie o godność wypływającą z ich natury”.

⁸⁵ Mazurek, „Uniwersalizm i integralność praw”, 59-64; Tenże, „Integralność praw”, 30.

⁸⁶ Tenże, „Popieranie i obrona praw człowieka”, 5.

⁸⁷ Cyt. za: tamże, 6.

⁸⁸ Franciszek Janusz Mazurek, „Zagadnienie urbanizacji w społecznych dokumentach Kościoła”, *Roczniki Nauk Społecznych* 7 (1979): 56.

⁸⁹ Paweł VI, *Octogesima adveniens*, 22.

⁹⁰ Mazurek, „Prawa człowieka a prawa”, 104.

⁹¹ Tenże, „Popieranie i obrona praw człowieka”, 34.

człowieka, a nie odwrotnie. To nie władza tworzy godność, ale ma strzec jej i wynikających z niej praw człowieka. Władza te prawa jedynie uznaje i chroni w imię leżącej u ich podstaw godności człowieka⁹².

Bibliografia

- Andrzejczuk Robert. „Księdza Profesora Franciszka Mazurka koncepcja praw człowieka”. *Roczniki Nauk Prawnych* 20, nr 1 (2010): 103-110.
- Bucińska Jolanta. „Prawa społeczne w ujęciu Księdza Profesora Franciszka Mazurka”. *Roczniki Nauk Prawnych* 20, nr 1 (2010): 131-140.
- Jan Paweł II. *Laborem exercens* (1981).
- Jan Paweł II. *Redemptor hominis* (1979).
- Jan Paweł II. *Veritatis splendor* (1993).
- Jan Paweł II. „Orędzie do sekretarza generalnego ONZ. Wolność religijna podstawą praw ludzkich”. W *Dzieła zebrane*. T. V. 285-287. Kraków: Wydawnictwo M, 2007.
- Jan XXIII. *Mater et Magistra* (1961).
- Jan XXIII. *Pacem in terris* (1963).
- Kunicka-Michalska Barbara. Recenzja „Franciszek Janusz Mazurek. Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II). Lublin 1991”. *Roczniki Nauk Społecznych* 22-23, nr 1 (1994-1995): 385-388.
- Mazurek Franciszek Janusz. *Alfreda Verdrossa i Jacquesa Maritaina koncepcja dynamiczna prawa naturalnego i praw człowieka*. Lublin: Polihymnia, 1999.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Godność człowieka a prawa człowieka”. *Roczniki Nauk Społecznych* 8 (1980): 19-48.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Godność osoby ludzkiej czy prawo naturalne podstawą praw osoby ludzkiej w ujęciu Jacquesa Maritaina”. *Roczniki Nauk Społecznych* 25, nr 1 (1997): 33-61.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Godność osoby ludzkiej i obiektywne normy moralne jako reguły w działalności gospodarczej”. *Roczniki Nauk Społecznych* 34, nr 1 (2006): 19-53.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna”. *Roczniki Nauk Społecznych* 21, nr 1 (1993): 261-271.
- Mazurek Franciszek Janusz. *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*. Lublin: KUL, 2001.

⁹² Tenże, „Godność człowieka a prawa”, 46.

- Mazurek Franciszek Janusz. „Henryka Pescha koncepcja solidaryzmu społecznego”. *Roczniki Nauk Społecznych* 5 (1977): 25-49.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Integralne rozumienie praw człowieka podstawą personalistycznego porządku gospodarczego”. *Zeszyty Naukowe KUL*, nr 1-2 (1996): 51-73.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Integralność praw człowieka”. *Roczniki Nauk Społecznych* 37, nr 1 (2009): 7-31.
- Mazurek Franciszek Janusz. „J. Maritaina koncepcja praw człowieka”. W *Jacques Maritain prekursor soborowego humanizmu*, redakcja Stanisław Kowalczyk, Edward Balawajder. 155-169. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1992.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Katalog praw człowieka w encyklice »Centesimus Annus«”. *Colloquium Salutis* 25 (1993): 101-111.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Katolicka nauka społeczna w eksplikacji Stefana Kardynała Wyszyńskiego”. W *Pomiędzy etyką a polityką*. Redakcja E. Hałas. 299-241. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1999.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Koncepcja praw osoby ludzkiej Jacquesa Maritaina i jej wpływ na Powszechną Deklarację Praw Człowieka”. W *Ku prawdzie we wspólnocie człowieka i Boga. Studia dedykowane ks. Stanisławowi Kowalczykowi*. Redakcja Edward Balawajder, Piotr Nitecki, Arkadiusz Jabłoński, 240-251. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 1997.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Kościół wobec Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka”. *Chrześcijanin w Świecie* 56, nr 12 (1983): 92-103.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Luki i braki konsekwencji w koncepcjach praw człowieka”. W *Kultura i prawo. Podstawy jedności europejskiej*, redakcja Józef Krukowski, Otto Theisen. 289-312. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1999.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Miejsce fundamentalnej normy moralności i norm moralnych jako reguł w dziedzinie gospodarczej”. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy* 8 (2006): 61-84.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Ochrona praw człowieka przez międzynarodowe prawo rozwoju. Integralne ujęcie równej suwerenności”. *Roczniki Nauk Społecznych* 12, nr 1 (1984): 67-98.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Od mitów do renesansu praw społecznych człowieka”. *Człowiek w kulturze* 11 (1998): 99-126.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Podmioty prawa do posiadania własności – pluralizm form własności”. *Roczniki Nauk Społecznych* 22-23, nr 1 (1994-1995): 185-202.

- Mazurek Franciszek Janusz. „Pojęcie godności człowieka. Historia i miejsce w projektach Konstytucji III Rzeczypospolitej”. *Roczniki Nauk Prawnych* 6 (1996): 5-41.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Popieranie i obrona praw człowieka przez Kościół”. *Roczniki Nauk Społecznych* 12, nr 1 (1984): s. 5-65.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Prawa człowieka a prawa rodziny”. *Roczniki Nauk Społecznych* 28-29, nr 1 (2000-2001): 97-128.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Prawa człowieka w encyklikach papieża Leona XIII”. *Roczniki Nauk Społecznych* 15, nr 1 (1987): 33-41.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Prawa społeczne człowieka – prawa podmiotowe czy jałmużna państwa?”. *Ethos*, nr 4 (1995): 41-50.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Prawa społeczne człowieka w encyklice »Rerum novarum«”. *Roczniki Nauk Społecznych* 19-20, nr 1 (1991-1992): 49-65.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Prawo do rozwoju. Integralny rozwój osoby ludzkiej”. *Roczniki Nauk Społecznych* 11, nr 1 (1983): 215-247.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Problem kultury w konstytucji »Gaudium et spes«”. *Roczniki Nauk Społecznych* 3 (1975): 117-140.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Problem sprawiedliwości międzynarodowej”. *Roczniki Nauk Społecznych* 4 (1976): 19-40.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Społeczne prawa człowieka”. *Roczniki Nauk Społecznych* 10 (1982): 205-230.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Stanowisko Kościoła wobec koncepcji praw człowieka okresu Oświecenia i Deklaracji z XVIII w.”. *Roczniki Nauk Społecznych* 13, nr 1 (1985): 53-83.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Teologiczno-filozoficzny personalizm katolickiej nauki społecznej w ujęciu Stefana Kardynała Wyszyńskiego”. *Roczniki Nauk Społecznych* 31, nr 1 (2003): 47-59.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Uniwersalizm i integralność praw osoby ludzkiej”. *W Prawa człowieka – idea czy rzeczywistość. V tydzień społeczny*. 51-92. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Askon, 1998.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Uniwersalność praw i obowiązków człowieka”. *Roczniki Nauk Społecznych* 18, nr 1 (1990): 149-166.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Wkład Stolicy Apostolskiej w ochronę praw człowieka do wolności sumienia i wolności religijnej w Konferencjach Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE i OBWE)”. *Roczniki Nauk Społecznych* 36, nr 1 (2008): 45-72.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Wolność i równość społeczna”. *Roczniki Nauk Społecznych* 9 (1981): 215-251.
- Mazurek Franciszek Janusz. *Wolność pracy, przedsiębiorczość, uczestnictwo*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1993.

- Mazurek Franciszek Janusz. „Zagadnienie urbanizacji w społecznych dokumentach Kościoła”. *Roczniki Nauk Społecznych* 7 (1979): 49-61.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Założenia nowego ładu gospodarki światowej”. *Roczniki Nauk Społecznych* 6 (1978): 215-232.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Znaczenie i aktualność encykliki Jana XXIII »Pacem in terris«”. *Roczniki Nauk Społecznych* 16-17, nr 1 (1988-1989): 103-116.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Czy możliwy jest liberalizm katolicki?”. *Roczniki Nauk Społecznych* 24, nr 1 (1996): 209-246.
- Mazurek Franciszek Janusz. „Wolność czy sprawiedliwość – fałszywa alternatywa?”. *Roczniki Nauk Społecznych* 24, nr 1 (1996): 63-94.
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. *Paryska Karta Nowej Europy*.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych. *Karta Narodów Zjednoczonych*.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*.
- Orzeszyna Krzysztof. Recenzja „Franciszek Janusz Mazurek. Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka. Lublin 2001”. *Roczniki Nauk Prawnych* 13, nr 2 (2003): 279-280.
- Paweł VI. *Octogesima adveniens* (1971).
- Rada Europy. *Europejska Karta Społeczna*.
- Rodziński Adam. *Osoba, moralność, kultura*. Lublin: KUL, 1989.
- Sobór Watykański II. „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym »Gaudium et spes«”. W *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. 526-606. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Wojtyła Karol. *Miłość i odpowiedzialność*. Kraków: Znak, 1962.

Problem of Human Dignity in Catholic Social Teaching, on the example of the thought of Franciszek Janusz Mazurek

SUMMARY

The human being and social life require standards to which one can reliably relate. Trends and worldviews change quickly and appear successively one after another. The permanent and unchanging value indicated by Janusz Franciszek Mazurek is human dignity. He is a representative of the Lublin school who made the concept of dignity the central theme of his scientific reflection. It is the ontical value of a human being that becomes a reference standard in the evaluation of all activities of the humans and concerning the humans. In discussing these issues, he refers to a broad perspective, reaching e.g. to international documents, philosophical thought or Catholic Social Teaching.

Keywords: Franciszek Janusz Mazurek, human rights, rights of working people, human dignity, Catholic Social Teaching